

ПИОНЕР НА ПРИРОДОЗАЩИТНОТО ДЕЛО, БЕЛЕЖИТ УЧЕН И ПОПУЛЯРИЗАТОР НА БЪЛГАРСКАТА НАУКА (ПО СЛУЧАЙ 100 Г. ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ДОЦ. НИКОЛАЙ БОЕВ)

Васил Големански¹, Златозар Боев²

¹Институт по биоразнообразие и екосистемни изследвания – БАН (България)

²Национален природонаучен музей – БАН (България)

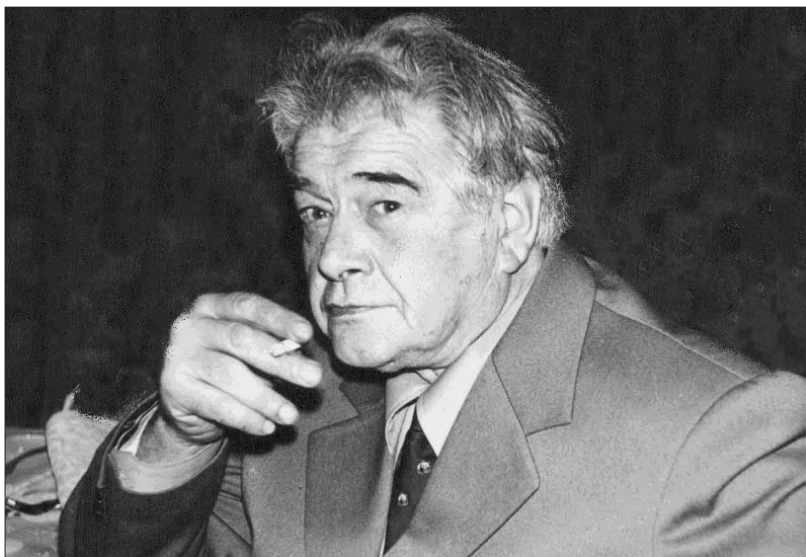
Резюме. Представени са най-важните моменти от живота на бележития орнитолог и природозащитник Николай Боев. Очертани са най-значимите му и разностранни приноси в популяризирането на природозащитната идея, природонаучните знания, научните приноси в изучаването и опазването на животинския свят на България. Представена е и една от ярките му индивидуални способности – умението да рисува. Николай Боев е сред първите научни илюстратори в България. Малко известно е, че той е бил и талантлив карикатурист.

Ключови думи: български естествоизпитатели; опазване на природата; илюстратори; балкански орнитолози; история на българската зоология

През 2022 г. се навършиха 100 години от рождението на един от най-популярните български биолози и пионер на защитата на родната ни природа – Николай Крумов Боев (фиг. 1). По този повод в редица градове в страната бе показана уникална за страната ни изложба, която за пръв път у нас представя един учен като художник, научен илюстратор и карикатурист.

Тя е организирана от ръководството на Регионалния исторически музей в София (РИМ – София) и в продължение на един месец позволи на гражданите и гостите на столицата да се запознаят с един от българските учени и активни общественици, допринесли с делата си за изучаването, популяризирането и опазването на природните богатства на нашата природа. Тази изложба освен в РИМ – София, гастролира и в Централната сграда на БАН, Морското казино в Бургас, Община Айтос (родния му град), Природонаучния музей в Котел (където до последно е работил), Националния природонаучен бузей при БАН (чийто сътрудник е бил), Природонаучния музей в Пловдив и в Екомузеея с аквариум в Русе.

Николай Боев е роден на 8 май 1922 г. в семейството на скромнен, но буден айтоски книжар, който от най-ранните години на своя син запалва неговия ин-

Фигура 1. Николай Боев (8 май 1922 – 12 ноември 1985)

терес и любов към чудния свят на книгите и науката за живота – биологията, на която по-късно младият Н. Боев посвещава целия си живот. След завършването на гимназиалното си образование в родния си град, Боев се записва за студент по естествена история в Софийския университет, който завършва през 1947 г. Веднага е привлечен от проф. Кръстю Тулешков, който го назначава първоначално като лаборант, а после – като асистент в природонаучните институти на БАН. Впоследствие е назначен за младши научен сътрудник в Зоологическия институт на БАН. От 1949 г. преминава на работа в Софийската зоологическа градина, която по това време е в системата на БАН. След преминаването на Зоологическата градина към Софийската община Н. Боев отново се завръща от 1964 г. в Зоологическия институт с музей, където завежда секцията „Музей“ до 1967 г. Там се хабилитира като старши научен сътрудник, а скоро след това е назначен като научен секретар на Комисията по защита на природата при БАН. В тази комисия Н. Боев се отдава с голяма любов и енергия и на природозащитното дело в нашата родина, където работи до пенсионирането си на 1 юни 1982 г.

Написването на статия за 100-годишнината от рождението на Николай Боев не е лесно, предвид богатата му разностранна и продуктивна дейност. Целият му трудов стаж в продължение на 35 години е преминал в различни институти и поделения на Българската академия на науките, в които той остави ярки следи като учен, активен радетел за изграждане на научно обоснована

природозащитна политика и дейност в страната ни, талантлив популяризатор на научни знания.

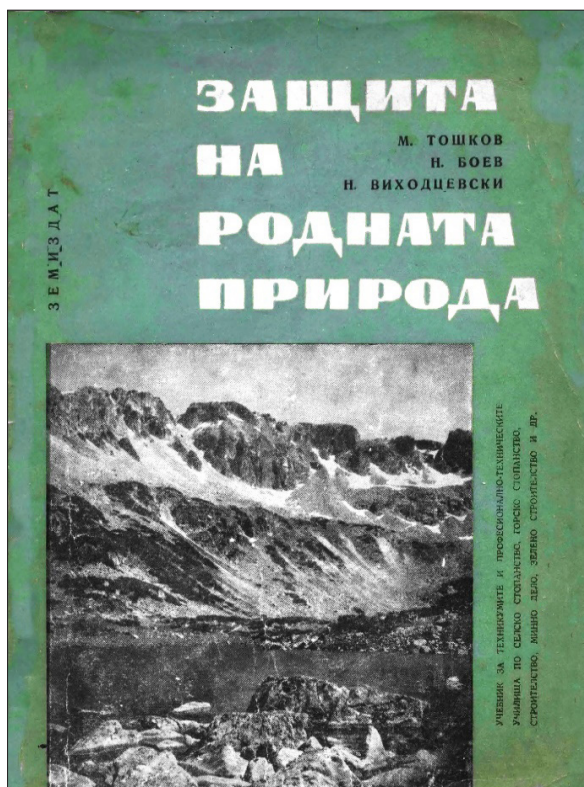
В хронологията на българската орнитология Николай Боев е вторият орнитолог в страната след Павел Патев, когото нарича „моят учител“. Още като войник през 1944 г. Н. Боев изпраща в едно писмо до П. Патев свое допълнение към видовия списък на птиците в България, съдържащ сведения за 30 нови вида птици, неизвестни дотогава у нас. Патев му благодари и включва тези видове в подготвения ръкопис на „Птиците в България“ (1950). Като студент през 1945 г. участва в подреждането на орнитологичните колекции, както и тези от други гръбначни животни след разрушенията от бомбардировките над София по време на войната. Особено трудно се оказало подреждането на оологичните (от яйца) сбирки, които били силно повредени и разпилени при разрушенията в Музея. През 1957 г. Н. Боев публикува намирането в страната на още 4 вида птици, нови за българската орнитофауна — среден корморан (*Phalacrocorax aristotelis*), трипръста чайка (*Rissa tridactyla*), дългоклюна чайка (*Croicocephalus genei*) и тънноклюн листоног (*Phalaropus lobatus*). През 1962 г. публикува интересни данни и за лятното разпространение на 16 вида птици у нас, съобщавайки за гнезденето в страната на част от тях. През 1962 г. Н. Боев публикува най-пълния за времето си фаунистичен списък на птиците в България, който съдържа много нови данни от лични наблюдения за общо 325 вида птици от съвременната българска орнитофауна.

От 1963 г. Н. Боев започва да чете за пръв път в България и специализирани лекции по орнитология в Биологическия факултет в Софийския университет. Дотогава орнитология, като специална дисциплина, у нас не е преподавана в университетите. През същата година публикува и обстойното си проучване върху разпространението и биологията на гугутката (*Streptopelia decaocto*) в България. През 1970 г. в свои научнопопулярни статии Н. Боев за пръв път споменава Западночерноморския прелетен път с името *Via Pontica* – днес утвърден международен термин в изследванията върху сезонната миграция на птиците. От дълги години Н. Боев е радетел за създаването на едно българското дружество за изучаване и опазване на птиците в България. Тази негова идея се реализира чрез учредяването на Българското дружество за защита на птиците (1988) три години след смъртта му. Любопитно е, че още като абитуриент (1941) той написва първата в България публикация за изчезналите в историческо време птици, която е и илюстрирана с 8 негови рисунки.

Научните интереси на Н. Боев в зоологията не се ограничават само до птиците. Той има ценни научни приноси и в изучаването на бозайниците в България. Още в 1951 г. той съобщава с акад. Иван Буреш открития от него степен пор (*Mustela eversmanii*) в Добруджа като нов вид бозайник за българската фауна. И до днес се смята за образец статията му върху миналото разпространение и изчезването на бобъра (*Castor fiber*) в България. С Любомир Цветков

публикуват (1966) проучването си върху разпространението и изчезването на тюлена монах (*Monachus monachus*) в България. Турът (*Bos primigenius*) привлича вниманието му още от първите му години като млад изследовател, но събраните от него данни биват публикувани едва в 2018 г.

Приносите на Николай Боев в областта на природозащитата в много отношения са основополагащи. Той е убеден, непоколебим и заклет природозащитник през целия си съзнателен живот. Още първата му статия (1942) носи заглавието „Прокълнати птици“. Тя запознава с унищожените от човека видове птици през последните няколко столетия. Като секретар на Съюза за защита на родната природа през 1949 той създава емблемата на Съюза – профилното изображение на брадат лешояд (*Gypaetus barbatus*), което впоследствие се превръща в добре познатия ни символ на българската природозащита. През 1964 г. издава (в съавт. М. Тошков и Н. Виходцевски) първия в България учебник по „Защита на родната природа“ (фиг. 2).

Фигура 2. Корицата на първия учебник по защита на природата в България (1964)

Участва активно в работата на комисията по изработването на текста на Закона за защита на природата и Правилника за приложението му (1966). В периода 1975 – 1981 активно популяризира идеята за издаване на национална „Червена книга“ на застрашените животни и растения в България и активно участва в издаването ѝ (1984 – 1985) като съавтор и член на редакционната колегия на това фундаментално издание. Заслужава да отбележим, че това издание на БАН е първата национална Червена книга в страните от Източния блок през този период. През седемдесетте години в обществото и в правителствените среди широко се популяризира идеята за създаването в България на Институт по екология и защита на природата. Основният инициатор на тази идея отново бе Н. Боев. Идеята, макар и за кратко се увенчава с успех и такъв институт в БАН е създаден. През периода 1973 – 1976 той чете за пръв път в България и лекции по „Основи на защитата на природната среда“ в Биологическия факултет на Софийския университет.

Николай Боев ясно съзнава, че за да постигне високите по онова време пионерни цели в природозащитата, е изключително важно да се повиши природозащитната просвета сред обществеността. Във време, когато електронните медии и интернет са непознати, основната тежест се пада на печатното слово. Боев публикува над 750 печатни работи, основната част от които са научнопопулярни природозащитни статии в десетки издания в страната. Може да се каже, че той посява природозащитната идея във всичките ѝ аспекти и до последния си дъх, възмутен и окрилен от провалите и успехите на природозащитата, той неотклонно следваше своя път. За пример ще посочим само някои от трудовете на нашия учен в областта на созологията или опазването на природната среда: „Подобряване на възможностите за гнездене на водоплаващия дивеч“; „Защита на природата и природонаучните музеи“; „Съвременни възгледи за опазване на животинския ни генофонд“; „Статусът на вълка в България“; „Червен списък на птиците в България“.

Н. Боев бе дългогодишен и активен член на бившия Съюз на научните работници в България (дн. СУБ). В неговата секция „Биология“ той бе редовен лектор и изнасяше увлекателни беседи (които наричаше „сказки“) пред членовете на Съюза. Повечето от тях бяха на природозащитна и зоологична тематика. Председателят на СНРБ акад. Кирил Братанов (1911 – 1986) лично поздрави юбиляра за неговата 60-годишнина (фиг. 3).

Фигура 3. Акад. Кирил Братанов – председател на СНРБ (дн. СУБ), награждава ст.н.с. (дн. доцент) Николай Боев (вляво) за активната му съюзна дейност и по повод неговата 60-годишнина (1982 г.)

Като член на редакционните съвети на няколко издателства („Земиздат“, „Наука и изкуство“, „Варна“, „Народна просвета“), Н. Боев предлага (1970 – 1985) за издаване у нас на десетки полезни и интересни популярни книги с природонаучна и природозащитна тематика на водещи в света природозащитници и популяризатори на природозащитата като Жан Дорст, Бернхард Гжимек, Джой Адамсън, Джералд Даръл, Никола Тинберген, Мишел Кюизен, Рейчъл Карлсън, Джейн Гудол и мн. др. Всички те излизат с негови преводи, предговори или послеслови или преводите са под неговата научна редакция. Боев е дългогодишен член и на някогашните многотиражни научно-популярни списания и вестници, с които израснаха няколко поколения – „Бодра смяна“, „Космос“, „Наука и техника за младежта“, „Природа и знание“, „Лов и риболов“, „Защита на природата“, „Турист“, „София“, „Български курорти“, „Наша Родина“, „Ехо“ и „Вечерни новини“ и др. Поради утвърденото му име на популяризатор на науката и компетентен учен, Н. Боев е привлечен за съавтор на двете големи национални общи енциклопедии, които се издават по негово време в България. През 1962 – 1971 написва статиите от раздела „Зоология“ за 5-томната „Кратка българска енциклопедия (1963 – 1969), а скоро след това – и тези за еднотомната „Енциклопедия А – Я“ (1972).

Наред с плодотворната си публикационна дейност Н. Боев развива и активна лекторска такава. Той е канен многократно като лектор на разнообразни природо-защитни и природонаучни теми в цялата страна. Един от постигнатите резултати, дължащи се предимно на тази негова дейност, бе прекратяването на примитивната практика българските ловци ежегодно да се отчитат за презаверяване на ловния си билет чрез представяне на отрязаните крака на дневни и нощни грабливи птици.

Може би е интересно за читателите да отбележим още една страна от творческата дейност на нашия бележит учен и неуморен природозащитник. Николай Боев притежаваше безспорния талант да наблюдава и да рисува много точно с лека ръка както научни и природни обекти, така и живописни картини, дружески шаржове и др.

Николай Боев е и един от първите научни илюстратори в България. Поради дарбата си на график (фиг. 4) той е поканен и поема илюстрирането на монографията „Птиците на България“ на своя учител Павел Патов (1950) от поредицата „Фауна на България“ с 277 шрихови черно-бели рисунки, част от които са били прерисувани оригинали по издания за птиците на Giacinto Martorelli (1855 – 1917) и Kurt Floericke (1869 – 1934), а основната част са били оригинални рисунки на Н. Боев.

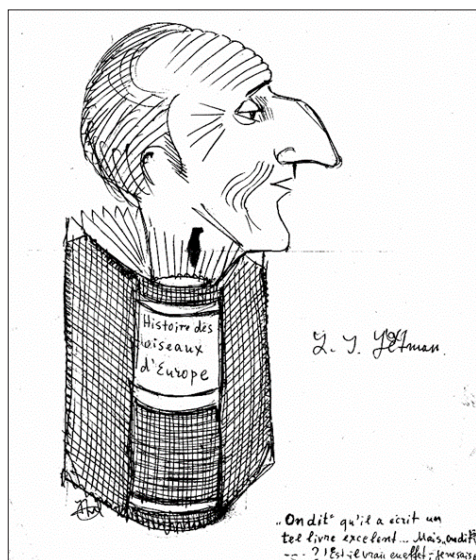
Фигура 4. Рисунка на сервал (*Leptailurus serval*), авт.: Н. Боев

Втората значима книга за българската зоология, която Н. Боев илюстрира, но и написва (заедно с проф. Цоло Пешев), е „Фауна на България – Гръбначни животни. Кратък определител“ (1962). За нея той изготвя 141 оригинални щрихови и 22 акварелни илюстрации. От 1951 до 1986 г. Н. Боев илюстрира сам повечето от своите научнопопулярни книги. Стотици щрихови илюстрации се появяват в книгите му „Прелет на птиците“ (1957); „Грижи за поколението у животните“ – I част (1957); „Полезни птици за селското и горското стопанство (1957); „Галапагос“ и още много други.

Освен илюстратор Н. Боев бе и талантлив карикатурист. От него са останали десетки карикатури на редица световно известни днес учени, предимно орнитолози, от цял свят. Сред тях са орнитолозите Antony J. Erskine (Канада), Chandler Robbins (САЩ, фиг. 5), Francisco J. Purroy (Испания), Hans Srotte Moller (Дания), James Harrison (Обединено кралство), Laurent Yeatman (Франция, фиг. 6), Salim Ali (Индия), Владимир Флинт (Русия, фиг. 7) и мн. др.

Фигура 5. Шарж на американския орнитолог Chandler Robbins (1918 – 2017), авт.: Н. Боев

Фигура 6. Шарж на френския орнитолог Laurent Yeatman (1903 – 1978), авт.: Н. Боев

Фигура 7. Шарж на руския орнитолог Владимир Флинт (1924 – 2004), авт.: Н. Боев

Боев бе и един от най-добрите у нас специалисти по зоопарково и музейно дело. Като служител в Зоологическата градина в София, той допринася много за обогатяването на твърде обеднялата на видове и екземпляри след войната Софийска зоологическа градина. Съавтор е и на първия пътеводител на Софийския зоопарк (1953), консултант е и на проектите за зоопарковете в Хасково, Димитровград, Благоевград, Габрово, Варна и др., както и на настоящия Софийски зоопарк. Н. Боев разработва сценарий на експозицията и участва в изграждането на новия Природонаучен музей в Котел. През 1970-те години на XX в. предлага и популяризира идеята си за създаването в България на делфинариум, довела до нейното реализиране (1984) с изграждането на Варненския делфинариум.

Отбелязахме в началото, че Н. Боев е син на книжар и издател от Айтос и вероятно неговият пословичен интерес и любовта му към книгите са възпитани у него още от детските му години. Още като ученик е имал добра представа за нашите и някои чуждестранни издателства, книжарници, библиотечни поредици, книгоразпространители и пр. До последно той следеше всички софийски книжарници за чуждестранна литература (съветска, източногерманска, чешка, полска и др.) и редовно попълваше колосалната си лична библиотека, която към 1985 г. надхвърляше 14 000 тома (без списанията). Познаваше всички софийски книжари на антикварни книги, беше техен редовен клиент и те периодично го уведомяваха за набавянето на търсени от него редки антикварни книги. Негови колеги орнитолози в чужбина също допринасяха за попълването на библиотеката му. При всяка задгранична командировка куфарите му бяха пълни с книги. Много книги Боев в края на живота си великодушно подарява на библиотеката на Научно-координационния център по опазване и възпроизводство на обкръжаващата среда, а стотици негови книги, цели годишнини и поредици от български и чуждестранни списания днес са депозираны в библиотеката на Националния природонаучен музей при БАН.

Целият житейски и творчески път на бележития български учен доцент Николай Боев е пример за достойно изживян живот, посветен на науката, културата и опазването на уникалната българска природа в интерес на днешните и бъдещите поколения на страната ни. Затова и неговото име ще остане записано със златни букви в историята на българската биологична наука, просветното и културното дело в страната ни, историята и развитието на природозащитната дейност и екологията в нашата Родина.

**A PIONEER OF NATURE CONSERVATION, A NOTABLE
SCIENTIST AND POPULARIZER OF BULGARIAN SCIENCE
(ON THE OCCASION OF THE 100TH ANNIVERSARY OF THE
BIRTH OF ASSOC. PROF. NIKOLAY BOEV)**

Abstract. The most important moments of the life of the noted ornithologist and environmentalist Nikolay Boev are presented. His most significant and versatile contributions to the popularization of the nature protection idea, natural science knowledge, and scientific contributions to the study and protection of Bulgaria's animal world are outlined. One of his bright individual abilities - the ability to draw – is also presented. Nikolay Boev is among the first scientific illustrators in Bulgaria. It is little known that he was also a talented cartoonist.

Keywords: Bulgarian naturalists; Nature conservation; Natural history illustrators; Balkan ornithologists; History of Bulgarian zoology

✉ **Akad. Vasil Golemanski, DSc.**

Institute of Biodiversity and Ecosystem Researchs – BAS

1, Tsar Osvoboditel Blvd.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: v.golemansky@abv.bg

✉ **Prof. Zlatozar Boev, DSc.**

ORCID iD: 0000-0002-8049-7509

National Museum of Natural History

Bulgarian Academy of Sciences

1, Tsar Osvoboditel Blvd.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: boev@nmnhs.com; zlatozarboev@gmail.com